

Et spøgelse går gennem Europa – igen!

*Af Jørn Helder *)*

Resumé

Artiklen kan læses som en advarsel mod den eskalerende højreradikalisme. Med udgangspunkt i en præsentation af højreradikalismens udbredelse og ”succes”, tegner artiklen en profil af de højreradikale strømninger med direkte relation til fascismen.

A. Indledning

Overskriften – formentlig kendt af de fleste – er de indledende ord i Marx og Engels kommunistiske manifest fra 1848. Marx og Engels spøgelse var kommunismen, som de med deres ideer om proletariatets diktatur og det klasseløse samfund forsøgte at cementere som en ideologi i deres manifest.

Et specielt karakteristikum ved spøgelse er, at de går igen, og man ved sjældent, hvor de dukker op, eller hvor man har dem. Og nu er spøgelse vågnet op igen efter at have foretaget en 180 graders vending, så det spøgelse, der nu går gennem Europa, er højreradikalismens spøgelse. Men denne gang er ”spøgeriet” – i alle fald retorisk - ikke kun geografisk begrænset til Europa, men er et globalt fænomen. Det højreradikale spøgelse har som så ofte før følgeskab af sin trofaste følgesvend: den indre svinehund, som gennem sin knurren og gøen kalder alle de andre svinehunde frem, så de efterhånden udgør et koppel. Hvor det tidligere i et vist omfang og i

*) Jørn Helder er cand.mag., ph.d. og ekstern lektor

forhold til en (pseudo)moral gjaldt om at holde svinehunden inde og i kort snor, bliver den i dag luftet i fuld offentlighed og får relativt uantastet lov til at vandre frit rundt. Den vises yderligere frem med en ikke ringe stolthed af dens ejere, samtidig med at den får diverse ”godbidder” som belønning, når den har ytret sig specielt radikalt om fx migranter, flygtninge, svage, etc.

Hvordan svinehunden ser ud, ved vi egentlig ikke, mens dens ytringer og dens identitet som bastard er til gengæld umiskendelige. Den indre svinehund er kædet sammen med den tyske socialdemokrat Kurt Schumacher, der i en tale i den tyske rigsdag i 1932 brugte udtrykket til at beskrive den nazistiske propaganda. Svinehunden var en beskrivelse af nazisternes appel til de laveste instinkter i mennesket – hvilket den stadig er!

Eksemplerne på appellen til svinehunden er legio¹. Højreradikale bevægelser skyder op overalt i verden: Trumps USA er blevet det store skræmmeeksempel, hvor appellen til amerikansk chauvinisme er eksplicit formuleret i hans til stadighed gældende mantra: *America first* beskyttet af en mur og eksekveret i en praksis, der kommunikerer en grundfæstet tro på, at magt er ret. Tyskland har sit *Alternative für Deutschland*, hvor lederen Alexander Gauland, i sine bestræbelser på at give sine tyske vælgere, hvad de ønsker, har udtalt *Vi vil tage vores land og vores folk tilbage*. En retorik, der ligger skræmmende tæt op ad udtalelser, vi har hørt tidligere i historien, og hvis konsekvenser er ubeskrivelige. Italien har Forza Nuovo, Frankrig har Marine Le Pen, Holland har Geert Wilders, Østrig Norbert Hofer og Sverige Jimmie Åkesson, for nu blot at nævne nogle få. Eksemplerne er også her legio. Nu er egen succes som bekendt god, men andres fiasko er jo ikke at foragte. Og det er med en ikke ubetydelig demokratisk selvbevidsthed, vi som danskere i disse år kan iagttage, hvordan højreradikalismen vinder frem i stort set hele verden, manifesteret som både nationalistiske, fascistoide/fascistiske og populistiske bevægelser/strømninger.

I relation til samfundsledelse er den eskalerende højreradikalisering derfor en aktuel og relevant problemstilling, vi som demokratisk samfund må forholde os til. (Skandinavisk) samfundsledelse bliver i disse år udfordret af globale politiske strømninger, som det er vigtigt vi som samfund, organisation(er) og borgere forstår dybden og konsekvenserne af. Det er naturligvis vigtigt at anerkende, at lederskab og menneskesyn ikke ekserceres i et vakuum, men er under stadig forandring og derfor må forholde sig til de dynamikker der er en del af samfundsudviklingen. Hvad der dog er endnu vigtigere, er at kunne identificere strømningerne, betydningerne og de faktiske konsekvenser, hvilket denne artikel forsøger at bidrage til.

Men i forhold til demokratisk selvbevidsthed skal det i parentes nævnes, at Danmark ligger højt på listen over lande, hvor højreradikalismen har politisk indflydelse (ingen nævnt, ingen glemt), hvilket giver associationer til Biblens ord: *Hvorfor ser du splinten i din broders øje, men lægger ikke mærke til bjælken i dit eget øje?* (Luk. 6, 41),

Mange eller formentlig de fleste danskerne opfatter demokrati og parlamentarisme som noget selvfølgeligt. Men hverken demokrati eller parlamentarisme er selvfølgelige. Danmark er en aktiv del af den højreradikalisering, der er et massivt angreb på vores demokrati. Holdninger, opfattelser og udtalelser, som tidligere blev opfattet som uacceptable og utænkelige, er blevet en del af en accepteret diskurs også blandt mennesker, der højlydt ville tage afstand fra synspunkter, der kan karakteriseres som fascistiske med de associationer til mellemkrigstiden og 2.

verdenskrig, de giver. Vi er nødt til at stille skarpt på demokratiets værdier og ideelle praksis for at beholde det. Og ikke mindst sige fra over for den stadige højreradikalisering. Det nytter ikke kun at pleje en passiv idiosynkrasi over for udviklingen og blot hytte sit eget skind. Det er en etisk fordring at italesætte en modstand mod den højreekstremistiske drejning og forsvare demokratiet – også selv om det efterhånden flere steder, inklusive Danmark, fremstår noget ramponeret.

Passivitet og tavshed vil blot øge det rum, radikalismen udvikles og trives i. Og en tilgang til de højreradikale holdninger som bornerte, outrerede, og som nogle, der bør ignoreres som fantasters uopnåelige ønsker for et fremtidigt samfund, er ekstremt farlig og kræver at blive imødegået.

Passiviteten kender vi resultatet af, hvis vi kender vores historie. I Tyskland voksede idiosynkrasien for nazismen hos mange intellektuelle, politikere og kulturpersonligheder, men mange mente parallelt med deres idiosynkrasi, at man ikke behøvede at tage en østrigsk fantast og hans kobbel af bøller med radikale meninger alvorligt. Netop denne passivitet bidrog aktivt til at bane vejen for nationalsocialismen og dens ”perfektionering” af amoralen med dehumanisering af forskellige grupper som et (eller måske *det*) centralt element i deres højreekstremistiske diskurs.

Opvågningen blev brat efter den 30. januar 1933.

B. Højreradikalisme og fascisme – to alen ud af et stykke

Når talen er om højreradikalisme/højreekstremisme, kan der blandt nogle skribenter spores en taksonomisk ulyst til anvende begreberne *fascisme* og/eller *nazisme* som synonyme for højreradikalismen/højreekstremismen. I stedet italesættes forskellige eufemistiske virkeligheder

som ”højreekstremisme”, ”højreradikalisme”, ”højrepopulisme” etc. Det skal være usagt, om årsagen til dette skal søges i en akademisk ambition om at være begrebslig hyperkorrekt, da begrebet ”fascisme” (ligesom mange andre begreber) er blevet udvandet og vulgariseret gennem en brug af udtrykket som skældsord for alt, der ikke er mainstream, eller om det er frygten for at blive kritiseret for at trække ”fascistkortet” og dermed blive klandret for at vulgarisere en debat og samtidig afgrænse det til en bestemt historisk tid skal være usagt. Et eksempel på denne modificerende tilgang kan iagttages i *Faktalink* (November 2016), hvor journalisten Michelle Arrouas skriver:

Ideologisk tager højreekstremismen ofte afsæt i nazismen eller i fascismen fra tiden omkring 2. verdenskrig, men det er samtidig vigtigt at skelne mellem højreekstremistiske partier, som er mere moderate og ikke officielt er inspireret af nazisme eller fascisme, og andre grupperinger, som til tider er mere rabiate.

Karakteristikken af højreekstremismen er interessant. Dels afgrænses dens udspring her til *tiden omkring 2. verdenskrig*. Hvis dette implicerer udelukkelsen af mellemkrigstiden, hvor fascismen i sin ”klassiske” form blomstrede, må dette karakteriseres som en kronologisk tilsnigelse, ligesom den kuriøse sondring mellem ”moderate” og ”ikke officielt inspirerede” (hvad dette ”officielt” så dækker over??) i relation til fascismens (og højreradikalismens) konstituerende elementer nærmest fremstår eufemistisk. Og en ikke ufarlig vej at begive sig ind på, hvis man gradbøjer fascismen og placerer den på ”en rabiat skala”.

Under alle omstændigheder er der i forskellige debatter om højreekstremisme en taksonomisk hyperkorrekthed at spore, om end alle i det store hele er enige om, at de højreradikale bevægelser har deres udspring i fascismen.

For at sætte ovenstående i et historisk-filosofisk perspektiv, skal en større del af forordet til Harald Ofstadsⁱⁱ (1972) *Vår forakt for svaghed* citeres her, da han ikke kun her tegner rammen for sin analyse af fascisme/nazisme, men også får identificeret nogle helt centrale ideologiske og socialpsykologiske pointer: dels foragten for svaghed og dels, at nazismen ikke var/er afgrænset til en bestemt historisk periode. Det er med stor bekymring at kunne citere er forord skrevet i 1972 med så eksorbitant relevans 46 år senere og med så smertefulde erfaringer med i bagagen fra en verdenskrig, der sluttede kun 26 år før, forordet blev skrevet.

Holder vi nazismen opp for oss som et speil, ser vi våre egne trekk – forstørret, men av den grunn også så avslørende. Antisemittismen er ikke det essensielle i nazismen. Det essensielle er læren om at den sterke skal herske over den svake, og at den svake er foraktelig fordi han lar seg beherske.

Nazismen oppstod ikke i tredve-årenes Tyskland, og forsvandt ikke i 1945. Den er uttrykk for tendensen som er dypt forankret, og som stadig er levende i oss, og omkring oss. Vi beundrer den som slår seg frem, og vi forakter den som taper. Vi skaper en verden hvor supermaktene, under skinn av moral og idealisme, dominerer andre etter forgodtbefinnende.

Men vi tror oss fri for nazisme, fordi vi føler avsky for gaskamrene.

Vi glemmer at de var sluttproduktet av en livsinnstilling, som hadde som mål å bekjempe det ”mindreverdige” og beskytte ”det sunde og livskraftige”.

Vi føler os fri for nazisme fordi vi ikke anser oss for forbrytere. Vi glemmer at nazismen hadde som program å verne om staten, ejendomsretten og den hvite rasen. Den skulle give folket faste moralske normer, trekke ungdommen opp av den erotiske sump som den var sunket ned i, og gjøre den til uegennyttige idealister.

Nazismens brutalitet var ikke vare et produkt av en bestemt tilstand i Tysklands historie. Den var også en konsekvens av en bestemt verdensanskuelse, et visst set av normer og vurderinger og oppfatninger av virkeligheten. Vi befinner oss ikke i deres situasjon, men vi praktiserer mange av de samme normer og vurderinger,

I forhold til fascisme/nazisme og høyre-radikalisme er vurderingen her, at der er så mange og store fellesmengder, at de i denne artikkel oppfattes som synonyme, da de på basale ideologiske områder flugter med hinanden. Når der i noen sammenhænge undertiden kan spores en reservation i forhold til at gjøre fascisme og nazisme synonyme, er det typiske argument mod at gjøre det, nazismens antisemitiske fokus og dens fokus på arieren som den ideale udgave af mennesket funderet på en vulgær og socialdarwinistisk fortolkning af historien som en kamp mellem de stærke og de svage. Denne fortløbende naturlige udvælgelse indebar, at ”det gode” var den stærke, der kunne fortrænge den svage – i øvrigt en forunderlig selvreferentiel logik. Den stærke havde ifølge den opfattelse mere ret til liv end den svage.

Men ideologisk er begge ”retninger” basalt elitære, hvilket i sagens natur implicerer en opdeling i elite og ikke-elite eller i stærke og svage. Den nazistiske forfølgelse og forsøg på den totale tilintetgørelse af den jødiske race kan derfor tolkes som en speciel og historisk betinget manifestation/variant af det bærende elitære princip og foragten for svaghed i fascismen.

Uanset hvor horribelt det måtte forekomme at være, er det jo ikke noget, vi umiddelbart kan eller skal relatere til ud over at indtage en subtil, dannet akademisk distance i relation til denne sondring.

Eller?

Det forhold at definere og karakterisere bestemte grupper eller eksekvere en form for racehygiejne er noget, der foregår på daglig basis. Det burde ikke være fremmed for ret mange – også selv om det kan være ubehageligt at vedstå sig det. Stigmatiseringen af muslimske migranter er et eksempel. Førtidspensionsreformen fra 2013 et andet. Reformen understreger skellet mellem de stærke og de svage, idet man med hjemmel i reformens ressourceforløb sender folk, der er så svage, at de ikke kan overkomme selv de mest basale dagligdagsopgaver i arbejdsprøvning, hvis primære effekt at få de svage bekræftet som svage, mens de stærke bliver bekræftet som stærke, hvilket i et nærmest selvreferentielt kredsløb gør de svage endnu svagere, så man til slut kan spørge sig selv, hvorfor vi som samfund skal ofre ressourcer på ”sådan nogle”. Endelig skal medicinsk teknologi her nævnes som et tredje eksempel. Det er i dag muligt på baggrund af nakkefoldsscanninger at vælge et foster med Downs Syndrom fra, hvilket dels samfundsøkonomisk er en fordel med den deraf afledte neutralisering af ressourcekrævende og langvarige plejeforanstaltninger, dels en ”behagelighed” ikke at skulle konfronteres med det uperfekte i vores tilstræbt perfekte verden.

At forestillingen om eliminering af ”livsudueligt” liv (racehygiejne) ikke var en nazistisk opfindelse, kan man få et interessant indblik i ved at læse Karl Binding og Alfred Hoche bog *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens: Ihr Maß und ihre Form* fra 1920, som desværre ikke har mistet sin aktualitet i dag!

C. Højreradikalisme

I en tid med økonomisk, strukturelt og identitets- og værdimæssigt sammenbrud efter 1. verdenskrig blev fascismen og de ”værdier”, den stod for, et muligt samlende fundament i forhold til at reorientere sig i efter verdenskrigens totale sammenbrud. Og måske et håb om at tilbageerobre tabte værdier og en eksistentiel mening.

Vores tid er på en række punkter tilsvarende værdiløs, og postmodernismens tese om, at alle store fortællinger var brudt sammen, har efterladt folk alene, overladt til sig selv og identitetsløse uden en fortid. Forhold, der antageligt kan danne basis for at (gen)finde værdier af mere vedvarende og ”oprindelig” karakter som fx nationen, folket etc. Fx er det tankevækkende, at interessen for vikingetiden med al den romantik, der karakteriserer den, i disse år oplever en renæssance. I dette eksistentielle vakuum tilbyder højreradikalismen sig med et sæt af identifikationsmuligheder, som grundlæggende ikke er forskellige fra fascismen.

I Den store Danske (Gyldendal) defineres højreekstremisme/højreradikalisme:

højreekstremisme, højreradikalisme, politiske strømninger og grupperinger på yderste højrefløj, der ideologisk og politisk overskrider normen for, hvad der er foreneligt med politik i en demokratisk forfatningsstat, og som desuden ofte med militante og kriminelle midler som vold og terror bekæmper det politisk-parlamentariske demokrati.

Definitionen har påfaldende mange ligheder med/papalleler til de komponenter og den praksis, der indgår i fascismen. Dette forhold understreges i rapporten *Højreekstremismen i Danmark - Udviklingen, radikaliseringsprocesserne og håndteringen af den ekstreme højrefløj* (Larsen, 2018), hvor han indledningsvis nævner en række kendetegn, som han mener karakteriserer de ekstremistiske miljøer på tværs af religiøse og politiske skel, samtidig med at han understreger, hvorfor et samfund præget af ekstremistiske idéer kan blive udfordret på både stabilitet og sammenhængskraft. Larsen lister så de kendetegn op, som han mener, er karakteristiske for højreradikalismen. Når man læser dem, er det vanskeligt at se, hvor forskellen – ud over på decimalniveau – mellem fascismen og højreradikalismen er. Også selv om der er fremtrædelsesformer, som i dag i forhold til tidligere adskiller sig på enkelte punkter.

Højreradikalismen er karakteriseret ved:

- En forenklet og unuanceret verdensopfattelse og fjendebilleder, hvor bestemte samfundsgrupper eller samfundsforhold ses som truende.
- En stærk intolerance eller et direkte had mod bestemte grupper.
- Manglende respekt for andre menneskers frihed og rettigheder.

- Manglende respekt for institutioner og beslutningsprocesser i det repræsentative demokrati.
- En lukkethed omkring det specifikke miljø eller gruppen, som skaber en stadigt mere udtalt opfattelse af et modsætningsforhold mellem ”os” (i gruppen) og ”dem” (de forestillede fjender)
- Et ønske om at skabe, hvad der opfattes som et mere ”ordnet”, ”rent” eller ”retfærdigt” samfund.
- En accept af udemokratiske, ulovlige og voldelige midler som eksempelvis chikane, trusler, vold eller terror.

Højreradikalismen er, som det nævnes implicit i det ovenstående, stærkt konservativ og ultranationalistisk (dyrkelse af nationale myter og historier), racistisk og antidemokratisk suppleret med mistillid til fremtiden, fx ny teknologi, nye livsformer, som indebærer en trussel mod de sunde og moralske værdier, som højreradikalismen mener at repræsentere. Ligeså er der blandt højreekstreme en udbredt antipati og skepsis over for intelligentsiaen, og endelig som også nævnt ovenfor en konstruktion af syndebukke, som dels tilhører en i forvejen marginaliseret gruppe, eller som bliver italesat som sådan: en opdeling i stærke og svage, hvor - som tidligere nævnt - de stærkes marginalisering af de svage, bliver et selvbekræftende loop, idet de svage bekræfter sig selv som svage, hvilket implicerer, at de stærke henter legitimitet til at holde dem ude eller argumentere for at fjerne denne samfundsmæssige og sociale byrde fra samfundet.

Et seneste udsagn, der skal nævnes her (TV2 News, 26. oktober 2018) er, at studieværten som en realkommentar under et interview med Pernille Vermund fra partiet Nye Borgerlige nævnte, at en opinionsmåling viste, at 13% af danskerne ønskede et parti til højre for Dansk Folkeparti.

Højreradikalismen er ikke én bevægelse, men materialiserer sig på forskellige måder både geografisk og i dens fremtræden. Men generelt er de som et fællestræk både antidemokratiske og racistiske, hvor de med udgangspunkt i deres selvopfattelse som de eneste legitime repræsentanter for folket (jf. ovenfor) har retten (og pligten) til at udsondre/isolere andre fx i forhold til dem anderledes tænkende, kulturelt anderledes minoriteter, venstreorienterede m.fl., der ikke tilhører folket eller nationen. Kort sagt en kategorisering i stærke og svage.

Højreekstremismen er rundet af det 20. århundredes totalitære regimer, folkemord og voldshandlinger. Det er derfor tilsyneladende et paradoks, når disse grupper har konstrueret et

narrativ, hvor de fremstår som demokrater eller i alle tilfælde beskyttere af demokratiet, hvilket dog hænger ganske godt sammen med deres forskellige fortællinger udsprunget af narrativet om nationen, der er truet af de andre, som må ekskluderes for at (gen)skabe den sande nation. En temmelig forvirret og uartikuleret sammenblanding af demokrati og nation.

Sørensen (2016) beskriver forholdet således:

Samtidig har højrepopulismen så kunnet konstruere og udbrede sin fortælling om nationen – 'det nationale folk' – og den nationale velfærd, der angiveligt skulle være truet af 'de andre'.

I stedet for socialismens klassiske budskab om internationalisme og solidaritet er trådt det nye højres diskurs, fortællingen om nationen, der skal beskyttes, og visionen om den rene, rensede nation.

Det er en fortælling, der så igen ofte er sammenflettet med neoliberalismens økonomiske diskurs i en sammensat ny hegemonisk ideologi. Højrepopulismen er på én gang social og national, venstre og højre, kritisk over for establishment og systemkonform.

I dens agitation anvender højreradikalismen både demokratiske og ikke-demokratiske metoder, herunder vold (både verbal og fysisk) som oftest rettes mod etniske, religiøse og seksuelle minoriteter, der italesættes som fjender og en trussel mod nationen, og som derfor bliver legitime mål.

I en demokratisk diskurs har det ofte været tematiseret, hvorvidt man skulle forbyde diverse højreradikale bevægelser, men netop den demokratiske diskurs har problematiseret et forbud ved at henvise til ytringsfriheden og vores demokratiske rettigheder (og pligter) som borgere. Debatten er naturligvis sympatisk, men set i lyset af, at man kan tolke disse bevægelser – ikke som symptomer på – men som reelle manifestationer af fascistisk tankegang, burde et forbud i lyset af vores kendskab til de historiske erfaringer med at tøve over for disse bevægelser, gøre beslutningen relativ let. At lade højreradikale synspunkter få en stemme i den offentlige debat forudsætter et stærkt demokrati – og det har vi næppe i dag (se side 9).

Den ideologiske identifikation af højreradikalismen og fascismen er næppe særlig vanskelig, men til gengæld er fremtrædelsesformen og deres sociale praksis ændret. Den "klassiske" fascisme var

temmelig genkendelig bl.a. gennem uniformering, rekrutteringsgrundlag og ikke mindst deres voldelige gadekampspraksis over for modstandere (som dog heller ikke i dag ikke er fremmed for nogle af de højreekstremistiske grupper). De højreradikale fremstår nemlig for en dels vedkommende i dag som socialt acceptable medlemmer af vores samfund, hvor de med deres casual outfit ikke adskiller sig fra den øvrige befolkning, ligesom kampen har flyttet sig fra gaderne til computeren og internettet. Brakstad (2014) beskriver forholdet således:

Der er sket en klar ændring i radikaliserings- og rekrutteringsprocessen til de højreekstreme miljøer de sidste 10 år. Tidligere foregik rekrutteringen typisk via venner og familie, og propaganda blev spredt fysisk, gennem graffiti og ved uddeling af løbesedler. I dag foregår det meste af denne virksomhed via digitale- og sociale medier.

Netop den digitale mulighed har øget højreradikalismens aktionsradius eksorbitant, ligesom kommunikation på tværs af grænser ikke længere udgør et logistisk eller organiseringsmæssigt problem.

Selv om vi vel er temmelig bevidste om, at vi er nødt til at kende vores modstandere, understreger Larsen (2018) den (bekymrende?) begrænsede forskningsindsats på området højreekstremisme/højreradikalisme:

Konkluderende kan det siges, at udbuddet af litteratur på området i en dansk kontekst er meget begrænset, men at den forskning, der er, til gengæld har afstedkommet kraftige reaktioner i form af trusler og chikane fra miljøerne selv. Som tidligere nævnt adskiller både de venstre- og højreekstreme miljøer sig dermed fra de ekstreme islamistiske miljøer, der generelt ikke reagerer på forskningsmæssig interesse eller kategorisering som ”ekstremistiske”.

Det er muligt, at højreradikalismen ikke for nærværende udgør en fundamental trussel mod vores samfund, men den stadige radikalisering er ganske enkelt en potentiel trussel – set i lyset af vores historiske erfaringer. Højreradikalismens antidemokratiske udmeldinger, troen på sig selv som elite og udsondringen mellem ”os” og ”de andre” eller ”de stærke” og ”de svage” udgør en potentiel risiko, som der må siges fra over for – også før det er for sent. Om det skal gøres gennem

en demokratisk dialog, gennem en justering af friheden til at ytre sig eller andet, er et forhold, vi må forholde os til.

I 1933 udgav Hartvig Frisch bogen "Pest over Europa" som en advarsel til de demokratier, der var under beskydning fra de opblomstrende fascistiske bevægelser i mellemkrigstiden. Titlen var bedre end velvalgt – nærmest profetisk - set i lyset af, at pestens hærgen i Europa i 1300-tallet kostede 25 millioner mennesker livet på fem år – 2. verdenskrig kostede 50 millioner mennesker livet på godt fem år!

Men det var jo heldigvis dengang – det er jo historie, som vi analytisk, retrospektivt kan forholde os rent akademisk til. Eller?

D. Fascisme/nazisme

Dette afsnit er ment som en redegørelse for fascismen, der primært skal fungere som et perspektiv i forhold til den aktuelle højreradikalisme. Dette betyder, at her vil kun de centrale elementer i fascismen blive omtalt.

Som nævnt er det elitære princip og forestillingen om, at magt er ret (d)et bærende princip i fascismen. Og dette princip er hverken historisk fikseret eller betinget, men et princip, der med større eller mindre styrke materialiserer sig i forskellige lande på forskellige tidspunkter.

Basalt er der fire yderligere principper, som konstituerer fascismen: identifikation med magt og foragt for svaghed, en naturlig ret til indgriben, en positiv indstilling til vold og negligering af moralske normer.

Isoleret set indebærer disse principper enkeltvis ikke nødvendigvis at være udtryk for fascisme. På den anden side er der rundt om denne ideologiske kerne nogle faktorer, som med forskellig kraft og intensitet kan bidrage til at forstærke kerneelementerne: fx lederdyrkelse, chauvinisme, magtorienteret nationalisme, racisme og fastlæggelse af normer og en form for moralsk oprustning, puritanisme, antirationalisme, antiintellektualisme, romantisering af fortiden, herunder dannelsen af en national mytologi, antiparlamentarisme, vitalisme etc. Fascisterne

udgjorde i deres selvforståelse eliten og var det udvalgte folk, der var bestemt til at lede verden, herunder omstrukturere den i forhold til en højere bestemt raceplan (Eikerrapen, 1997).

Elitarismen implicerer, at en gruppe anser sig selv for overlegen (stærk) i forhold til andre grupper i et samfund, hvilket ifølge deres selvforståelse giver dem ret til at eksercere denne overlegenhed i forhold til andre grupper. Disse kan klassificeres som (eller bliver gjort) svage, pga. fx race eller religion, som det blev praktiseret både i Nazityskland, og som det bliver praktiseret i vores såkaldte oplyste demokratier. Denne magt anses som retfærdig og selvbekræftende, da elitens magtudøvelse over for svage anses for noget positivt, mens nederlag og underkastelse anses for svaghed, som berettiger og legitimerer elitens magtudøvelse, som i øvrigt kan forekomme arbitrær, men legitimeres af og i sig selv.

I forhold til vores opfattelse af og respekt for demokratiet herunder borgernes (legale) lige rettigheder, resulterer det i en kollision, når vi bliver konfronteret med en diskurs om elite/styrke – ikke-elite/undermenneske/svaghed. Men set med vore dages øjne kan det ikke desto mindre konstateres, at diskursen både er aktiv, accepteret og særdeles kraftfuld indeholdende en produktiv magt som beskrevet af Foucault, der resulterer i fx social udstødelse/ekskludering og det med stigende intensitet i vores samfund. I Konkurrencestatens ånd bliver de, der ikke passer ind i systemerne marginaliseret (gjort svage og til et modbillede, eliten kan spejle sig) og frataget selvrespekten. Indvandrere fx får de absolut dårligste jobs både i forhold til jobbet indhold og løn, de får de ringeste boliger og bliver åbenlyst diskrimineret – og marginaliseret.

Svinehunden får mere end sit *pound of flesh!*

Fascismen har sit udspring efter 1. verdenskrig, hvor der i en række europæiske lande opstod en antidemokratisk bevægelse, der dels forkastede liberalismen, dels krævede alternative institutioner til de i demokratiet eksisterende. Dette manifesterede sig i et opgør med parlamentarismen, samtidig med at man ideologisk forankrede sig i en stærkt nationalistisk ideologi. Størst indflydelse fik disse strømninger i lande, der havde været rystet af interne stridigheder, fx Italien, hvor de første fasci etablerede sig i 1919, og i Tyskland, der med Weimarforfatningen reelt var en elefant på lerbødder. I de lande, hvor fascismen fik størst indflydelse og kom til magten, monopoliserede de denne ved at gøre op med det borgerligt-parlamentariske demokrati, parallelt med at de eliminerede fagbevægelsen. Dette harmonerer godt med fascismens korporative ideer,

om at både politik og produktionsliv skulle samvirke, og som sådan skabe en samfundssolidaritet, der kunne ”dokumentere”, at der ikke fandtes interessebestemte klasser i et fascistisk samfund. Dette helhedssyn materialiseredes ved at opstille nationen som et samlende begreb og anskue denne som en organisme bestående af et folkefællesskab, der omfatter ufødte, levende og døde (en vulgarisering af de tyske idealister Fichte og Herder). Dette sætter fokus på både folkefællesskab og organisme som en udvalgt og særlig gruppe, der via kontakten mellem blod, sprog og jord udgør en særlig gruppe, der er udstyret med særlige kvaliteter. Og af dette folkefællesskab udkrystalliseres en stærk leder (fører), der kan sikre, at organismens dele ikke arbejder mod hinanden.

En af årsagerne til den overvældende tilslutning til de fascistiske bevægelser/partier må rimeligvis søges i demokratiets manglende evne til at løse efterkrigstidens problemer. Efterkrigstiden var dels karakteriseret ved en splittelse af arbejderbevægelsen, der betød, at der ikke kunne opstilles et samlet alternativ til fascismen, dels i borgerskabets frustration over reducerede profitter, som krævede en ressourcekrævende kamp mod arbejderbevægelsen. I denne kamp fremstod fascismen som en løsning på begge grupperes problemer, idet den eliminerede arbejderbevægelsen parallelt med, at den bragte borgerskabet i et afhængighedsforhold til sig. Dette forhold beskriver Dahl (1972):

Fascismen kan [...] tolkes som middelstandens svar på krisen. Antiliberalismen, autoritetsidealet og den nasjonalistiske appellen kan tenkes å ha slått rett inn i middelstandens objektive situasjon. [...] I sitt svar på krisen var fascismen radikal i betydningen systemfientlig, men ikke revolusjonær i betydningen samfunnsomveltende. Den var ideologisk, ikke økonomisk. Den tilbød ny vilje og ny tro, men ingen programmer for sosial endring, Den uttrykte, kan man si, middelklassens objektive situasjon i dens stilling mellom arbeide og kapital, lenket til et system den protesterte mot, men som dens plass i produksjonen – som melomklasse formidler – ikke pekte ut over.

Når Dahl argumenterer for, at fascismen ikke var økonomisk, har han ret, i perspektiv af, at fascismen ligesom liberalismen troede på, at de økonomiske og samfundsmæssige love var naturlige. Denne accept af antiratio indebar, at fascismen også i andre henseender blev antirationalistisk, hvilket bl.a. kom til udtryk ved, at den forkastede fornuften som den instans, der sætter mennesket i stand til at handle ”rigtigt” og i stedet hyldede den instinktive og

lidenskabelige handling. Den instinktive handling ville altid ifølge fascismen være den ”rigtige”, da det enkelte individ igennem sin forbundethed med blod og jord, var udstyret med en intuition, der ikke ville svigte, forudsat man tilhørte det ovennævnte folkefællesskab. Dyrkelsen af det ’naturlige’ (instinkter, lidenskaber) resulterede bl.a. i en dyrkelse af bonden, der igennem sit arbejde var i organisk forbindelse med de urkræfter, som blev opfattet som samfundets basis. Organisme- og den stærke leder-tankegang indeholdt også kravet om, at den enkelte skulle indordne sig helheden.

En antidemokratisk tilgang og heroisering af mennesket kom yderligere til udtryk i en opfattelse af, at nationen ikke burde ledes af folket (en uorganiseret masse), men af en fører/elite, der havde den store indsigt i den nationale idé. Interessant og helt i overensstemmelse med intuition som en vigtig komponent var fokus på, at føreren ikke nødvendigvis skulle besidde nogen specialviden eller teknisk-økonomisk indsigt i statens anliggender. Derimod ville lederens moralske indlevn i nationen og hans intuitive viden om folkets behov være de kvaliteter, der var centrale for og ville sætte ham i stand til at lede folket på den ”rigtige” måde. Fascismen var i sit samfundssyn patriarkalsk, hvilket også gjaldt i et mikroperspektiv for familien som institution. Her bestod kvindens frihed i retten (læs: pligten) til at ofre sig for familien og indordne sig under manden, hvis tilsvarende frihed bestod i at ofre sig for nationen og indordne sig under lederen/føreren. Familiens primære funktion var at avle nye individer og opdrage disse i overensstemmelse med den fascistiske ideologis krav.

E. Demokratiets robusthed

I det foregående præsупponeres det, at demokratiet er den bedste måde at indrette samfundet på. Denne præsupposition kan naturligvis anfægtes og sættes til diskussion. I et robust demokrati skal der nemlig ideelt set være både frihed til og mulighed for at kritisere en demokratisk styreform eller endog mene, at det ikke er den rigtigste styreform, men at den i stedet bør erstattes af andre – måske mere centralistiske – styreformer. Og det er netop i situationer, hvor demokratiet sættes under pres fx fra højreekstremistiske bevægelser som både tidligere og i dag, at det skal vise dels sin robusthed, dels sin værdi.

Ideelt set er dialogen og friheden til at ytre sine holdninger (uanset hvor kritiske de end måtte være) et af demokratiets fornemmeste karakteristika. Alle har - ideelt set – en stemme, som kan bruges.

Ytringsfriheden er en forudsætning for demokratiet, som sikrer alle en stemme uden at blive straffet for det, forudsat ytringerne holder sig inden for øvrig lovgivnings rammer.

Ytringsfriheden indgår som §77 i Grundloven, hvor det hedder:

Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.

Denne paragraf sikrer borgernes medbestemmelse og politiske rettigheder, som i vores udgave af demokratiet manifesteres som deliberativt. Deliberationen implicerer borgernes indflydelse på og deltagelse i den politiske beslutningsproces gennem en kvalificeret debat på et oplyst grundlag med det formål at finde den bedste løsning på et givet problem.

Specielt den tyske filosof Jürgen Habermas har argumenteret for dialogen (den herredømmefri samtale) som kernen i den demokratiske beslutningsproces. Han har opstillet ideelle regler for, hvordan dialogen skal eksekveres diskursetisk. Den grundlæggende tanke hos Habermas er, at vi gennem dialogen kan nå det bedste resultat eller opnå konsensus, som han benævner det. Habermas definerer diskursen som en dialog om et givet udsagn med konsensus som mål i forhold til gyldigheden af dette udsagn. Udgangspunktet for dialogen (diskursen) er en påstand omkring et emne fremført af en af dialogdeltagerne med det formål at få afprøvet gyldigheden af den givne påstand. Formålet er som nævnt at opnå konsensus omkring det bedste argument, således at det i slutningen af dialogen fremstår som modsigelsesfrit, dvs. når alle deltagere i dialogen er enige om at mene det samme og yderligere accepterer både argumentationens og argumenternes styrke.

Habermas mener ikke, at alle samfundsmæssige forhold kan reguleres gennem en herredømmefri samtale. Fx mener han, at økonomien skal reguleres gennem penge, ligesom den administrative del af samfundet skal reguleres via bemyndigelse og magt ud fra nogle givne kriterier og regler. Adskillelsen mellem de to sfærer (stat og samfund) er en central del af Habermas

samfundsanalyse, men det tilsidesætter ikke dialogen som det centrale, når det handler om at udvikle den politiske del af samfundet, hvor samtalen hos Habermas står helt centralt.

Samtalen er således fundamentet for at sikre et fælles bedste for både individet og kollektivet. Men Habermas ideal for den demokratiske dialog er juridisk set blevet sikret gennem en række foranstaltninger, der sørger for, at alle kan ytre deres mening/holdning frit uden at frygte sanktioner. Det betyder, at alle kan involvere sig aktivt i en dialog omkring det fælles bedste, hvilket er basalt vigtigt for demokratiet.

Men denne dialog er naturligvis ikke fri leg, men etisk og moralsk forpligtende. Vi må anerkende en gensidig forpligtelse over for hinanden både i forhold til at nå så langt som muligt i et habermasiansk diskursetisk perspektiv og i forhold til at anerkende en demokratisk ligestilling, hvor alles stemmer har ret til at blive hørt, hvilket naturligvis også problematiserer muligheden for via ytringsfriheden at dæmonisere bestemte grupper, holdninger etc.

Det forhold, at alle kan ytre deres mening frit, er fundamentet for udviklingen af demokratiet i den vestlige verden. Det indebærer, at også outrerede synspunkter har deres plads i en demokratisk arena, som fx højreradikale meninger, hvor paradokset: synonymien eller måske rettere sammenblandingen mellem demokrati og nation også artikuleres – en forskel, der ofte er skjult i højreradikal agitation, og som ikke anerkender forskellen mellem de to begreber. Demokrati er en styreform, mens "nation" er et temmelig mere komplekst begreb, der her bliver defineret (vel vidende at der ligger tunge filosofiske diskussioner bag begrebet) med reference til Den Danske Ordbog *som folk der knyttes sammen af en fælles identitet, fx i form af fælles historie, sprog og religion, og som ofte råder over sit eget, selvstændige landområde eller et landområde, der udgør en selvstændig, politisk enhed i forhold til andre lande.*

Fx kan man på nettet finde følgende udtalelser fra Dansk Folkepartis Martin Henriksen:

Derfor mener jeg, at vi ved enhver lejlighed skal understrege, at det er enhver danskers pligt at elske, respektere og ære sit fædreland, som man skal elske, respektere og ære sin familie.

(Dansk Folkeblad nr. 5, oktober 2005)

Hvis mændene ikke lægger deres ære bag sig, vil Danmark lægge mændene bag sig og vi vil frydes, når mændene udleveres til tortur og politisk forfølgelse. Det er det mindste, vi kan gøre.

(martinhenriksen.dk, uge 20 2006)

Eller som det formuleres af Rasmus Paludan fra *Stram Kurs* (stiftet juli 2017) partiprogram under overskriften ”Danmarks vigtigste udfordringer”, som i øvrigt også indeholder en veritabel bredside mod muslimer:

EU's demokratiløse imperium, som tilsidesætter det danske folks demokratiske ønske om at bevare Danmark.

(Partiprogram juli 2017)

Det er ikke subtile lingvistiske raffinementer, der karakteriserer disse højreradikale eksempler, når de i deres selvopfattede rolle, som demokratiets sande forsvarere, formulerer sig i det offentlige rum.

Ytringsfriheden er, til trods for at den er en grundlæggende rettighed ikke ubegrænset, da man naturligvis står til ansvar for sine ytringer juridisk, hvor en domstol eventuelt kan kende udtalelser ubeføjede, ligesom en domstol kan idømme en straf, hvis udtalelser ikke kan dokumenteres. Eksemplerne på retsstridige udtalelser er ikke et særsyn. Højreradikale har vist sig at være ganske leveringsdygtige desangående. Her skal blot refereres til et enkelt eksempel, hvor to af Dansk Folkepartis tidligere fremtrædende medlemmer, Jesper Langballe og Søren Krarup, leverede ”varen”. Langballe blev således i 2010 dømt efter racismeparagraffen (§266b) for antimuslimske udtalelser. Han havde citeret formanden for Trykkefrihedsselskabet Lars Hedegaard for følgende, som han så gjorde endnu mere eksplicit efterfølgende i en artikel i Berlingske Tidende:

Kvinder har ingen værdi. De er ikke mennesker. Deres funktion er som livmoder – de bærer krigernes afkom og skaber nye krigere, men ellers... Nuvel, de kan bruges til seksuelle formål, men ellers har de ingen værdi«. »De voldtager deres egne børn. Det hører man hele tiden. Piger i muslimske familier bliver voldtaget af deres onkler, deres fætre eller deres far. (Hedegaard)

Selvfølgelig skulle Lars Hedegaard ikke have sagt, at der er muslimske fædre, der voldtager deres døtre, når sandheden i stedet synes at være, at de nøjes med at slå døtrene ihjel (de såkaldte æresdrab) – og i øvrigt vender det blinde øje til onklers voldtægt. (Langballe)

(Demos 0412 2010)

Inden denne del af forløbet havde også Krarup involveret sig i debatten og brugt sin frihed til at forsvare Lars Hedegaards antimuslimske udtalelser (Kristelig Dagblad december 2009). Ifølge Niels Krause Kjær markerede Hedegaards udtalelser et skred i den offentlige debat, og på baggrund af denne antagelse stillede han Krarup spørgsmålet om, hvorvidt han syntes, det er var en nødvendighed, at Hedegaard udtalte sig som ovenfor citeret. Hertil svarede Krarup (ibid.):

Det er i hvert fald uklogt at udtale sig over et frokostbord til journalister, som ikke giver ham mulighed for at lade ham se, hvad de løber videre med. Jeg vil sige, at han har været uforsigtig. Jeg ville nok have advaret imod at sige en række barske sandheder på den måde. Men når det er sagt, så er det sandheder. Jeg ved ikke, hvor gammel du er, men i 1989 var Lars Hedegaard chefredaktør på Information. Der var en journalist, som hed Lars Villemoes, og som begyndte at udfolde historien om Blekingegadebanden. Blandt journalisterne på Information og i hele det venstreorienterede bagland var der en udtalt vilje til at lukke munden på ham. Det var kun Lars Hedegaards vilje til at stå fast på det frie ord, der sikrede afsløringen af Blekingegadebanden. Dette er en sag af samme karakter, hvor Lars Hedegaard står fast på det frie ord.

Det juridiske ansvar omkring ytringsfriheden er veldefineret. Der skelnes således mellem det juristerne definerer som formel, materiel og reel ytringsfrihed. Specielt den reelle ytringsfrihed er interessant her. Den giver nemlig mulighed for at blive hørt og deltage i en demokratisk dialog, uanset om man har afvigende holdninger i forhold til de mere alment accepterede eller tilhører en eller anden yderliggående gruppe. Til gengæld er der ikke enighed om, hvorvidt denne passus kræver, at alle har lige ret til at artikulere deres mening.

At ytringsfriheden er juridisk forankret, suspenderer naturligvis ikke spørgsmålet om vores moralske (og etiske) ansvar i forhold til at udfolde en demokratisk dialog. Man har, som eksemplet ovenfor viser, skrevet en lang række områder ind i vores lovgivning, som adresserer retten og mulighederne til at ytre sig, fx racisme, seksualitet, psykisk vold etc. Dette er som sådan juridisk skærmet, men til trods for juridisk beskyttelse, er det naturligt at stille spørgsmålet, om der findes

en moralsk og etisk grænse for ytringsfriheden – også når den ikke kolliderer med juraen. Forudsat at antagelsen om, at demokratiet hviler på dialog og borgerinddragelse, kan man spørge sig selv, om disse moralske grænser er fleksible, fx hvis demokratiet er truet som nu og tidligere af højreradikale kræfter? Eller om vi blot resigneret må konstatere, at hvis vores demokrati er så porøst, at det ikke tåler kritik endsige angreb, så må vi acceptere en anden måde at indrette os på?

Der er dog nogle mekanismer, der implicit begrænser ytringsfriheden og den demokratiske dialog. Der er fx diskursiv magt, som ekskluderer eller inkluderer bestemte synspunkter, der er (implicit og eksplicit) overvågning og kontrol af, hvad der bliver sagt på eksempelvis de sociale medier, som i øvrigt som nævnt ovenfor har gjort højreekstremisters rekruttering af proselytter noget nemmere end tidligere tiders møder, tryksager etc., og som bliver flittig brugt.

Til trods for dette og med udgangspunkt i den enkeltes ansvar for demokratiet, er der så en grænse for ytringsfriheden? Det skal her understreges, at selve spørgsmålet om ytringsfriheden og dens eventuelle justeringer skal læses som et udtryk for, at hvis vi ikke diskuterer præmisserne for ytringsfriheden/demokratiet, er risikoen for at miste begge dele potentielt overhængende frem for blot at diskutere forskellige manifestationer af ytringsfriheden/den demokratiske ret. Men det er jo mindst talt ikke en ufarlig øvelse at stille spørgsmålstejn ved, om den nærmest sakrosante ytringsfrihed har grænser. Alene at stille spørgsmålstejn ved ytringsfrihedens grænser indebærer en risiko for marginalisering i forhold til den demokratiske proces, men måske er det for at beholde demokratiet alligevel nødvendigt at opstille regler for, hvad der her benævnes ”demokratisk ansvarlighed” eller ”demokratisk moral”.

Moralⁱⁱⁱ beskæftiger sig med, hvad der er rigtigt og forkert både på individuelt og kollektivt niveau. Det betyder, at alle handlinger kan underlægges en moralsk vurdering i forhold til handlingernes værdi eller ikke-værdi. Siden slutningen af 1700-tallet har man forsøgt at opstille gyldige kriterier for, hvordan man kan definere og skelne gode/rigtige handlinger fra dårlige/urigtige handlinger. Bl.a. Kant forsøgte med sit kategoriske imperativ at løse dette dilemma: *Handl således, at grundlaget for din beslutning altid tillige kan gælde som princip for en almengyldig lovgivning*. Imperativet kan således anvendes som en form for målestok for, om vores egne handlinger er moralsk (og etisk) forsvarlige.

Den "rigtige" handlemåde er moralsk set defineret kulturelt i forhold til de værdier, der anses for vigtige in casu demokratisk frihed. Dette indebærer, at der må være en fællesmængde af konsensus omkring værdier, holdninger etc., som definerer hvad rigtig/urigtig adfærd er. Ved at acceptere dette, accepterer man samtidig fællesskabets/samfundets værdier som normative og via denne accept at opretholde fællesskabet.

Det moralske valg bliver således et individuelt valg og et kollektivt ansvar. I forhold til det kollektive ansvar kan den individuelle (ytrings)frihed blive begrænset af de hensyn, man som en del af et fællesskab tager - eller moralsk er forpligtet til at tage - til andre medlemmer af fællesskabet eller i forhold til fællesskabet per se. Selv om det som nævnt ovenfor er en demokratisk ret at ytre sig frit, kan der være situationer, hvor en begrænsning af friheden kan være nødvendig, fx i forhold til national sikkerhed, trusler udefra eller lignende.

F. Kaj Munk som eksempel

Det kan naturligvis blive meget abstrakt, hvornår man eksekverer sit demokratiske ansvar og sin demokratiske moral, og hvornår man må begrænse sin retorik i forhold til trusler - udefra eller indefra – specielt hvis man står midt i processen in casu den højreradikale trussel. Vi er nødt til også at lære af historien i forhold til at vurdere, om og hvornår ytringsfriheden bør vurderes kritisk i forhold til en konkret situation. Nedenfor bringes for eksemplets skyld en række citater fra den danske dramatiker Kaj Munk. Det overlades helt til læseren selv at vurdere, om de her anførte eksempler udfordrer vores ret til at ytre os frit, og om de holder sig inden for det, vi her kan kalde for en acceptabel demokratisk tolerance – formuleret i en tid, hvor fascistiske regimer i høj grad udgjorde en trussel, eller om de i en truende situation har den nødvendige frie dialog's legitimitet til at blive artikulert.

Denne artikels forfatter mener, at Munk som eksempel i høj grad er relevant i dag – både i forhold til antidemokratisme, antiparlamentarisme og ikke mindst sammenblandingen af nationalisme og demokrati.

Kaj Munk har siden sin død påkaldt sig en ikke ringe interesse, og som de fleste andre af de talrige bøger om Kaj Munk forsøger også Per Stig Møller (2000/2014) at understrege, hvordan Kaj Munk gik fra at være fascineret af diktaturerne og diktatorerne i syd til at blive en arg

modstander. I det, der her med en samlebetegnelse betegnes Munklitteraturen, listes der mange forskellige tidspunkter op for, hvornår Munk lagde afstand til sin fascination af de fascistiske regimer, og ikke mindst Munks afstandtagen over for jødeforfølgelserne anvendes ofte som et udtryk for hans ultimative brud med sine synspunkter. Møller går endog så langt, at han påstår, at Kaj Munks beundring for Hitler begrænsede sig til perioden 1934-35, hvilket er forkert. Et forhold, man kan forvisse sig om ved at ulejlige sig ind i Munks eget univers. Det er rigtigt, at Munk tog afstand fra jødeforfølgelserne, som dog må sættes i perspektiv af tidligere bastante udtalelser om jøder, aber og koncentrationslejre. Men Munk tog aldrig afstand fra sin nationalistiske ideologiske overbevisning endside fra forestillingen om en stærk leder, hvilket både hans hofbiograf Niels Nøjgaard og senere teologen Schjørring begge understreger. Og et forhold der også fremgår hos Munk selv, fx i artiklen "*Giv agt! Nu gælder det*" (1938), hvor Munk om Nazitysklands overgreb på Østrig skriver^{iv}:

I hele Norden er der efter førerens lille biludflugt ind i hans fødeland opstået hist og her en ny fornemmelse af, at det vist alligevel kun er et tidsspørgsmål, hvornår Tyskland igen lægger hånd på det lille stykke Sønderjylland, vi har fået tilbage. Er der nu megen grund til at se med så sorte briller på situationen? Nej. Man kan ikke drage paralleller mellem det tyske Østrig og det danske Sønderjylland. En indmarch i Sønderjylland ville være en gemen brutalitet mod en blodbeslægtet nabo, bilturen til Østrig var at komme en broder til hjælp.

Hvor sondringen og ikke mindst argumentationen mellem de to handlinger mildest talt fremstår noget subtil.

Schjørring bidrager i bogen *Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark* (2015) med kapitlet *Dansk teologi og nazismen*, hvori han om Munk og nazisternes overgreb på Danmark og hans antidemokratiske og antiparlamentariske holdninger skriver:

Munks udtalelser fra de første år om de positive fornyelsestendenser i Tyskland og modsat den "depraverede" partipolitik i Danmark fik dog fra slutningen af trediverne en helt anden karakter, først og fremmest på grund af hans forfærdelse over den stadig mere aggressive antisemitisme i Tyskland og de første pogromer, navnlig den såkaldte "krystalnat" i 1938, og endnu mere emfatisk på grund af hans indignation over det nazistiske overfald på det fredelige og værgeløse Danmark. Men Munks holdning til de politiske partier i Danmark og mere principielt til det

liberale demokrati blev dybest set ikke ændret, selvom det blev hans uforfærdede kamp mod besættelsesmagten og dens danske håndlangere, der kom til at stå i forgrunden.

Kaj Munks forfatterskab er grundlæggende et langt opgør med demokratiet og en hyldest til overmennesket og diktaturet. Eksemplerne på disse påstande er legio gennem hele forfatterskabet - strækkende sig fra *Pilatus* (1917) til hans sidste drama "*Før Cannae*" (1943).

Også journalistisk artikulerede Munk sin antidemokratisme, beundring for diktaturet og sin nationalistiske omsorg for Danmark.

I 1934 foretog Kaj Munk en rejse til det hellige land. Det synlige resultat af denne tur var en række rejsebrevne, der efter hjemkomsten blev samlet i bogen "*Vedersø-Jerusalem retur*". Alle artiklerne i bogen havde med en enkelt undtagelse været publiceret før, idet de var sendt hjem til Jyllands Posten. Denne rejse blev en ekskurs i de totalitære styrers fremtrædelsesformer, hvilket også hovedparten af artiklerne vidner om.

Her skal kun citeres i uddrag fra bogen, men interesserede læsere kan selv begive sig i ind i forfatterskabet og ved selvsyn få en indsigt i nogle af stort set altid fortiede sider hos Kaj Munk, der fremtræder nok så eksplicit i denne bog, men absolut også mangfoldige andre steder i forfatterskabet.

I artiklen "*Gennem Hitlers Tyskland*" skriver han

Men enhed og orden er der i riget. Og tænk så på, hvad der var, da Hitler kom til. Åh ja og ja vist. Der er enhed og orden. Og koncentrationslejre. Og folk i landflygtighed. Og afskedigelser og arrestationer. Nuvel, sligt må til. [sic] Det er dog alt sammen bedre end snigmord og gadekampe som fast institution og det evige, golde, besmudsede kævleri. Ja, det er bedre. Men ikke godt, ikke ganske godt i betragtning af, at det er en gud, der har taget kommandoen"

I samlingens sidste artikel, "*Danmark*" artikulerer Munk sin antidemokratisme temmelig eksplicit:

For Hitler var dette væmmelse. Han så, hvor de løj, disse folkeforsnakkere, løj for sig selv og løj for andre. Var der nogen, der tænkte på at give afkald på erstatningerne?

at lave Versailles om? at bortskænke en Pfennig af deres rettigheder eller af, hvad de havde gennemtvunget eller gennemlistet anerkendt som deres rettigheder? De sagde: "Brug voldgift", men mente vist, når det kom til stykket: "Brug vold og gift". Levede disse herrer demokrater i folkelig fattigdom? Gjorde ikke selve det, at de blev valgt, dem prompte til en overklasse? Og hvilke midler brugte de for at skaffe sig stemmeflertallets pladser i solen? Valgflæsk i tons, tilsvining af hinanden – en mødding af løfter og løgne. [sic].

I stedet for denne mødding foreslår Munk:

For mange retsindige mennesker er diktaturets sejrsgang over jorden i de sidste år opfyldelse af umulige håb. Parlamentarismens frihed med dens ret til offentlig at overtisse hinanden slipper vi gerne.

Hjemvendt fra sin rejse fortsatte Munk med at advokere sine antiparlamentariske synspunkter i artikler, samtidig med at han i stadig tilbagevendende udsagn hyldede både Mussolini og Hitler. Således skriver han i artiklen "*Det kristenffjendske Tyskland*" (1936):

Lad mig for ikke at misforstås bekende følgende: Ingen dansk kan ære Hitlers dåd mere end jeg. Grænseløst beundrer jeg, at der har været en mand muligt midt i parlamentarismens dirtrack i fortvivlelsens dal efter nederlaget at få kørt vognen op ad bjerget igen. Et knust folk, et folk på vej til selvfortæren og råd. Den, har han enet og helet, har han frigjort og skænket troen på sig selv. At han har måttet bruge midler, der kan kritiseres af småfolk, som aldrig selv har prøvet at have fingrene i klemme, var en nødvendighed; At jøder (jeg siger ikke jøderne) havde tilsmudsket sig en rolle i Tyskland under opløsningen, der gør det vanskeligt for udenforstående at snakke med i, hvad der sker dem nu, er tænkeligt; de kan i emsighed for at plyndre grenen have bøjet den så dybt, at den måtte svirpe dem stygt i ansigtet, når den engang slog tilbage. Og vi ved jo også nok, at når man driver jagt på aber junglen, fordi de raserer plantagerne, skyder man ned for fode af dem, enten de har været med til raseringen eller ej.

Ovenstående karakteristik af jøder/aber overlader desværre ikke noget til vore dages diskurs omkring indvandrere/muslimer, som den manifesteres i forskellige – specielt – sociale medier.

Et kritisk omdrejningspunkt i forhold til Munk har altid været Ollerup-talen, som blev holdt på Ollerup Gymnastikhøjskole, hvor hans ven Niels Bukh var forstander. Talen blev holdt den 28. juli 1940: Tre måneder efter at Danmark var blevet besat af Nazityskland!

I denne tale sagde Kaj Munk bl.a.

Det er uundgåeligt i dag at nævne Hitlers navn. Der er ingen tvivl om, at han er en af verdenshistoriens største skikkelser. Det Tyskland, vi ser i dag, er hans værk, og han har gjort det ved ånd, ved det levende ord. - Hitlers hemmelighed er troen - han er en religiøs skikkelse. Det er ikke logik eller beregnende klogskab. De andre stormagter har deres ukendte soldat i en grav i jorden, men dem har Tyskland ikke fulgt - nej, for Tyskland har sin ukendte soldat levende hos sig og over sig. Der tales om, at demokratiet vil overleve denne krise, men jeg siger, at demokratiet ligger på lit de parade. Det gør mig ikke ondt, for jeg har ikke haft børn med demokratiet. Jeg sørger derimod grænseløst over den måde, det er sket på. Jeg har i mit skuespil "Sejren" skrevet den replik: "Sejren retfærdiggør alt". Jeg er kommen til at opleve det ord lidt hårdere, end jeg havde drømt om.

Talen blev efterfølgende bragt i en censureret version i Svendborg Avis. Man har senere haft lejlighed til at rekonstruere talen, og denne rekonstruktion efterlod ingen tvivl om Munks sympatier – også selv om den loyale gruppe om Kaj Munk har gjort sig mange anstrengelser for at påstå det modsatte. I denne forbindelse kan der bl.a. henvises til, at Kaj Munk Selskabet afsatte et helt nummer (2. årgang, 5, 1998) i et forsøg på at retfærdiggøre Kaj Munk. Det korte af det lange er, at Kaj Munk også i Ollerup udtrykte sin beundring for Hitler. En beundring, der dog på personniveau efterhånden blev modificeret, men ikke afficerede Munks nationalistiske ideologiske overbevisning.

Hans Bonde berører dette forhold i en kronik (Berlingske Tidende den 14. december 2010) hvor han bl.a. skriver:

I et privat brev til sin vært i Ollerup på Sydfyn - den internationalt kendte højreradikale gymnastikpædagog Niels Bukh - skrev Kaj Munk: »Bare de tyskere var hjemme igen, så vi kunne begynde at være gode venner med dem igen; for så længe de er her i landet, må Djævelen hente dem; og ikke blot her i landet, men overalt hvor de ikke skulle være«. Denne ytring kan i sammenhæng med andre af Kaj Munks udtalelser omkring dette tidspunkt fortolkes således, at hovedproblemet ved

Hitler og hans Tyskland ikke var selve diktaturets væsen, men det konkrete diktators udformning som imperialistisk (og antisemitisk) magt. Sat på spidsen var det afgjort kritisable altså, at nazisterne var gået i gang med at erobre fremmed land. Trak de sig tilbage, kunne man blive venner med dem igen

Munks forhold til Niels Bukh var i en demokratisk kontekst mildest talt heller ikke uproblematisk. Niels Bukh havde åbenlyse nazistiske sympatier. Dette afholdt dog ikke Munk at anbefale ham som minister i en regering, hvilket Munk skrev i en artikel ”*Lad der ske noget*” (Nationaltidende den 1. september 1940 [sic]). Her skriver Munk bl.a.:

Men jeg siger: Lykkelige Niels Bukh, der endnu er fygende ung nok til at kunne løfte Frasen
Og lade sig løfte af den, saa den skinner i Sky for Unges øjne og drager dem fremad og opad.
Og jeg spørger: hvor længe skal vi vente paa det rigtige danske Ministerium, hvor Niels Bukh har sin Plads som Ungdommens Minister?

At der ikke var tale om en lapsus, men i højere grad en understregning vidner Munks tale for danske studenter på Gerlev Idrætshøjskole den 18. august 1940 yderligere om.

Det kunne være beroligende, hvis alt dette kun var historie, men det er det ikke! Hverken i internationalt/europæisk eller dansk perspektiv. For at sætte ovenstående i et nutidigt perspektiv skal der her afslutningsvis henvises til en artikel (Weekendavisen, 13. juli 2018), hvor Jesper Wind har haft lejlighed til at interviewe Niklas Frank, søn af Hans Frank, statholder i *Das Generalgouvernement* (Polen) i forbindelse med udgivelsen af bogen *Faderen – et opgør*, der udkom på dansk i 2017. I artiklens slutning spørger Wind, om Frank er bekymret over højrepopulismens styrke i Tyskland, hvortil Frank svarer:

Mange tyskere venter kun på en anledning til at blive herrefolk igen. Hvis Tyskland havner i en dyb økonomisk krise, vil man igen finde syndebugke og igen bringe populisternes til magten. Jeg er meget fortørnet over, hvordan flygtningedebatten har udviklet sig. Nu har vi igen fået syndebugke. Vi er der igen. Egentlig er der ikke noget ændret i Tyskland. Man har aldrig anerkendt, hvad fædrene og mødrene gjorde, og ikke for alvor gjort op med nazismen. I familierne blev det fortiet over for børn og børnebørn. Og for mig står Alternative für Deutschland i direkte forlængelse af nazismen. Den viser sig igen; har aldrig været væk.

Når Frank siger, at intet er ændret i Tyskland, og at ”vi er der igen”, burde dette rettelig ikke afgrænses til Tyskland. (jf. side 1), da det er udtryk for en mere generel tendens. ”VI” inkluderer nemlig også de internationale og europæiske manifestationer af den højreradikale bølge/fascismen, som også Danmark er en del af, uanset om vi forsøger at fortrænge eller projicere det.

G. Afslutning

Ingen kan naturligvis frasiges deres ansvar for at problematisere og i sidste ende bidrage til at dekonstruere demokratiet indefra, forudsat man anerkender demokratiet som den bedste styreform. Men spørgsmålet er i forhold til mulige justeringer af friheden til at ytre sig, om man som kendt person/opinionsleder har et specielt ”demokratisk moralsk ansvar” og en forpligtelse over for kollektivet? Svaret er op til den enkelte under kollektivt ansvar.

Situationen i dag har mange paralleller til mellemkrigstiden i relation til højreradikalisme og fascisme. Det er derfor både en individuel og kollektiv opgave at værne om og ikke blot stå ukritisk fast på vores rettigheder til at kunne gå til valg, indgå åbent i debatter (også om demokratiet og dets form): kort sagt værne om demokratiet, også selv om der naturligvis er forbedringspotentialer. Her spiller vekselkursen mellem demokrati og fri ytringsfrihed ind i forhold til en fastholdelse af demokratiet

I forhold til at bevare rettigheder i en demokratisk forståelse nytter det således ikke, at vi ligesom lord Nelson under slaget ved København holdt kikkerten op for sit blinde øje, da admiral Parker forsøgte at afblæse angrebet, og sagde

I really do not see the signal

Vi er forpligtet til at se de højreradikale og fascistiske signaler, der rører sig rundt omkring os - også i Danmark. Og handle på dem! Også selv om handlingen i situationen måske/måske ikke anfægter vores ret til frit at ytre os.

Referencer

Arrouas, Michelle (2016): "Højreekstremisme og nynazisme i Danmark" (Faktalink)

Biblen (Det Danske Bibelselskabs on-line udgave)

Binding, Karl og Alfred Hoche (1920/2012): *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens: Ihr Maß und ihre Form* (Suzeteo Enterprises)

Bonde, Hans (2010): "Rehabilitering af Kaj Munk?" (Berlingske Tidende)

Brakstad, Ida V. (2014): "Manglende viden om højreekstremisme på nettet hindrer forebyggelse" (Modkraft)

Dahl, Hans Fredrik (1972) *Hva er fascisme? – Et essay om fascismens historie og sosiologi* (Pax Forlag, Oslo)

Eikerapen, TorÅge Bjellend (1997): Politisk idehistorie

Foucault, Michel (2002): *Overvågning og straf* (Det lille forlag)

Foucault, Michel (2003): *Ordene og tingene* (Gyldendal)

Frisch, Hartvig (1933): *Pest over Europa* (Henrik Koppels Forlag/Dansk Metalarbejderforbund)

Grage, Torben W. & Karl Christian Lammers: *Den Store Danske* (Gyldendal)

Habermas, Jürgen (1981): *Den kommunikative handlen* (Aalborg universitetsforlag)

Høffding, Harald (1898): *Fichtes taler til den tyske nation og nordslesvigernes nationale kamp* (Særtryk af »Dansk Tidsskrift«, januar 1899)

Larsen, Chris Holmsted (2018) *Højreekstremismen i Danmark - Udviklingen, afradikaliseringsprocesserne og håndteringen af den ekstreme højrefløj* (Rapport udarbejdet til TrygFonden og CERTA Intelligence & Security)

Munk, Kaj (1934): *Vedersø-Jerusalem retur* (NNF Arnold Busck)

Munk Kaj (1938): "Giv agt! Nu gælder det"

- Munk, Kaj (1936): "Det kristenfejdske Tyskland" (JyllandsPosten/"Himmel og Jord")
- Munk, Kaj (1940): Ollerup talen
- Munk, Kaj (1940): "Tale ved Studenterforeningens Sommermøde paa Gerlev den 18. August 1940"
- Munk, Kaj (1940): "Lad der ske noget" (Nationaltidende)
- Munkiana (2. årgang, 5, 1998)
- Møller, Per Stig (2000) *Kaj Munk* (Gyldendal)
- Møller, Per Stig (2014) *Kaj Munk – Digter, præst og urostifter* (Gyldendal)
- Nøjgaard, Niels (1948): *Kaj Munk og diktorerne* (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck)
- Ofstad, Harald (1972): *Vår forakt for svakhed* (Pax Forlag Oslo)
- Paxton, Robert O. (2004): *The Anatomy of Fascism* (Alfred A. Knopf New York)
- Reventlow, Christian (1940): *Er Kaj Munk dansk Aandslivs Høvding?* (Aschehoug Dansk Forlag)
- Reich, Wilhelm (1933/1974) *Fascismens massepsykologi* (Rhodos)
- Schjørring, Jens Holger (2015): "Dansk teologi og nazismen" in *Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark red. Lammers, Karl Christian & Niklas Olsen*
- Sørensen, Curt (2016): "Højreradikalismen er blevet mainstream" (Information)
TV2 News, 26. oktober 2018
- Wind, Jesper: "Fadermord af format" (Weekendavisen, juli 2018)
- Østergaard, Uffe: Europas ansigter Kapitel 4: "Nation og national identitet – fra Herder til i dag"

ⁱ Vendingen "Eksemplerne er legio" bruges flere gange i denne artikel, hvilket i sig selv illustrerer og understreger eksemplernes (problemernes) omfang.

ⁱⁱ Der er skrevet et utal af analyser af fascismen/nazismen. Her er valgt at benytte Ofstads analyse i kombination med H.F. Dahls *Hva er fascisme?* (1972), hvor han undersøger fascismen som historisk fænomen, men ikke mindst fascismens strukturelle karakteristika og som en fase i kapitalismen. Yderligere henvises til Wilhelm Reichs *Fascismens massepsykologi* (1933) og ikke mindst hans fokus på fascismens irrationelle følelser: had, selvforagt og

foragten for andre. Og endelig til *The Anatomy of Fascism* af Robert O. Paxton fra 2004. Hvis man ønsker at få et indblik i den nazistiske variant af fascismen, kan Alfred Rosenbergs (uhyrlige) *Der Mythos des 20- Jahrhunderts* fra 1934 anbefales.

ⁱⁱⁱ Moral og etik anvendes ofte synonymt, men kort fortalt kan man sige, at moral er anvendt etik, eller at etikken filosofisk beskæftiger sig med teorien bag moralens forskellige former.

^{iv} I forhold til Kaj Munk citater er der her brugt moderne retskrivning, således at substantiver her skrives med småt.